

Семенюк О. Б.

Національна академія Служби безпеки України

ЕТНОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ФРАЗЕОЛОГІЇ ЕПІСТОЛЯРНОГО ДИСКУРСУ (на основі листування В. Черчилля із Ф. Рузвельтом)

Стаття присвячена висвітленню етнокультурної специфіки фразеології в англійськомовному епістолярному дискурсі, зокрема, досліджено фразеологічні одиниці, які містять етнокультурні компоненти, виокремлені в текстах обоєбічних листів Вінстона Черчилля і Франкліна Рузвельта.

У науковій розвідці розкрито зміст поняття «фразеологія» та обґрунтовано етнокультурну специфіку фразеологічних одиниць у досліджених текстах епістолярію В. Черчилля та Ф. Рузвельта. Визначено, що фразеологія епістолярного дискурсу (В. Черчилля та Ф. Рузвельта) є образним засобом асоціативно-сміслового світосприйняття та найкраще віддзеркалює культурну самобутність етносу.

У статті розглянуто і проаналізовано структурно-семантичні особливості фразем в англійськомовному епістолярному дискурсі політичних лідерів; з-поміж експресивних фразеологічних одиниць виділено насамперед усталені метафоричні та ідіоматичні сполуки з повністю чи частково переосмисленими компонентами, які виражають образність, ментальність та спосіб мислення певного етносу (британців чи американців). В результаті аналізу визначено, що фразеологія (фраземіка) епістолярного дискурсу обох кореспондентів (В. Черчилля та Ф. Рузвельта) включає фразеологічні одиниці, які містять анімалістичні концепти, біблеїзми, категорію військової та морської тематики, надаючи дискурсу жвавий і народний колорит. З'ясовано, що у текстах кореспонденцій В. Черчилля та Ф. Рузвельта почасти наявні фразеологічні єдності, ідіоми, прислів'я та афоризми, у яких автор замінює частину фрази власними виразами, трансформує їх у своє ідеологічне русло. Таким чином обумовлено появу нових фразеологічних одиниць, концептуальних метафор та приказок, оригінальних авторських із індивідуальним стилем, гострих та дотепних, наповнених народною мудрістю.

Внаслідок проведеного дослідження доведено, що система фразем, виявлених в епістолярному дискурсі В. Черчилля та Ф. Рузвельта, виступає не лише стилістичним засобом передачі думок та переконань епістолярних мовців, а також репрезентує мовний менталітет, транслює духовну культуру етносу.

Ключові слова: фразеологія, етнокультура, концептуальна метафора, епістолярний дискурс, фразема, концепт.

Постановка проблеми. Незважаючи на помітні досягнення у дослідженні фразеології, актуальними продовжують залишатися проблеми, що стосуються специфіки фразеології як лінгвокультурологічної дисципліни. Фразеологія – це складний феномен, що відображає як власне лінгвістичні фактори, що визначаються специфікою лексико-семантичної і граматичної системи конкретної мови, так і етнокультурологічні фактори, пов'язані з життям певного етносу – особливостями менталітету, побуту та духовні цінності етносу (нації). Під впливом глобалізації збільшився інтерес до етнонаціональної специфіки культур окремих народів, бо саме *етнокультура*, за висловом І. В. Гурової, «концентрує в собі етнічні парадигми буття людей, виявляє у повсякденні життя цілий комплекс етно-

культурних рис різних народів» [3, с. 6]. Оскільки фразеологізми – це своєрідна скарбниця кожної мови, то саме вони й відображають її етнокультурні особливості, які варті уваги дослідника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За визначенням сучасного лінгвістичного словника за редакцією А. Загнітка, «*фразеологізм* (фразеологічна одиниця, фразема) – лексично неподільна, відтворювана одиниця мови з двох чи більше слів, цілісна за своїм значенням і стійка за складом і структурою; за вузького підходу – усталений зворот, стійке поєднання слів, що виступає в мові як єдиний, неподільний і цілісний за значенням вислів» [5, с. 851].

П. Дудик розглядає фразеологізми (грец. *phrasis* – зворот і *logos* – слово, вчення) не лише як

усталені граматично та семантично пов'язані сполучення слів та речення, учений наголошує, що фразеологія – це «продукт багатовікової розумовленнєвої творчості народу, у якій виразно відображено національну самобутність кожного народу, його духовну індивідуальність, зрілість, тільки йому властиве мовленнєве багатство» [4, с. 178].

Отже, можна вважати фразеологізми об'єктом мовної культури. У мовленні певного етносу фразеологічні одиниці виступають особливим інструментом оцінки дій людини, її способу життя, взаємовідносин із оточуючими людьми в межах певної культури. На сучасному етапі більшість наукових досліджень фразеології передбачають використання лінгвокультурологічного аспекту, зорієнтованого на співвідношення ідіоматичних сполук (фразем) та знаків культури (О.М.Галинська [2], Е.В.Боева [1]). На думку О.М.Галинської, фразеологізми – це особливі мовні знаки, що служать засобами зберігання та передачі культурної інформації.[2, с. 37]. Тому нашу увагу привертає вивчення фразеології з позицій лінгвокультурологічного аспекту (взаємозв'язку мови і культурних концептів),

Ряд останніх досліджень у галузі аналізу політичного дискурсу розділяють підходи когнітивної та культурологічної лінгвістики. Загалом ці дослідження узгоджуються із давнім переконанням, що політичний дискурс значною мірою спирається на концептуальну метафору і що політичні метафори часто мають коріння в певних основних ідеологіях і культурних моделях [10, с. 20].

Концептуальні метафори, за визначенням Дж.Лакоффа – це часткове розуміння одного концепту або концептуального домену в термінах іншого концепту або концептуального домену, де перший – це цільовий концепт/домен (target domain), а останній – концептуальний референт (conceptual referent). У концептуальній системі виділяються «конвенційні» / «усталені» та «образні» / «творчі» метафори, конвенційні метафори, на думку Дж.Лакоффа «відображаються у повсякденному вживанні мови, в основі яких «систематичні кореляції між явищами, зафіксованими у нашому досвіді», а другі базуються на «творчому, індивідуальному мисленні» і проявляються у дискурсі» [14, с. 96].

Досліджуючи особливості творення фразем в українській мові О.Соболевська з-поміж експресивних фразеологічних одиниць виділяє насамперед усталені метафоричні сполуки з повністю чи частково переосмисленими компонентами, які зберігаються в пам'яті народу як «складники

художнього мовлення або як самостійні художні мініатюри, створені грою фантазії, влучним зіставленням» [6, с. 32].

Пошук відповідних словосполучень, які успішно фіксують еквівалентні культурні концепти в іншій мові, може стати складним, залежно від ступеня контактності (зв'язку) цих двох культур, і як наслідок, існують схожі, хоча, можливо, не ідентичні культурні концепти [16, с.53].

Таким чином, дослідження засобів відтворення у мові об'єктів культури, зокрема фразеології, що виражають образність, ментальність та спосіб мислення певного етносу надзвичайно актуальне в нас час і викликає ряд труднощів у лінгвістів та перекладачів.

Тому у нашій розвідці ставимо за мету дослідити етнокультурну специфіку фразеології епістолярного дискурсу на прикладі листування В.Черчилля із Ф.Рузвельтом та особливості її відтворення українською мовою.

Постановка завдання. Мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) виокремити систему фразем, у яких представлені найбільш значимі етнокультурні концепти; 2) з'ясувати структурно-семантичні та стилістичні особливості фразеологічних одиниць в епістолярному дискурсі В.Черчилля та Ф.Рузвельта; 3) схарактеризувати етнокультурну специфіку фразем англійськомовного епістолярного дискурсу та її відтворення українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Серед широкого кола науковців Вінстон Черчилль (1874–1965) та Франклін Рузвельт (1882–1945) вважаються не лише далекоглядними політиками та державними діячами, вони були непересічними майстрами ораторського мистецтва. В.Черчилль був упізнаним завдяки умілому оперуванню словесним інструментарієм: створенню власних фразем та акумуляції влучних висловлювань. Досліджуючи риторику кореспонденцій В.Черчилля та Ф.Рузвельта, науковець Вольфган Мідер акцентує увагу на функціях та особливостях вживання мовних виражальних засобів в епістолярній комунікації двох державних лідерів «привносячи емотивний, маніпулятивний, пояснювальний, дидактичний або аргументативний зміст» [15, с. 22].

У нашій розвідці ми зосереджуємо увагу на аналізі етнокультурних маркерів, що наповнюють зміст кореспонденцій обох державних лідерів, дослідження особливостей структури фразеологізмів та їхніх значень, що мають глибоко етнонаціональну специфіку, яка відбиває світосприйняття й світорозуміння носіїв культури та

збереження уявлень про світ. Фраземика мови, особливо фразеологічні сполуки, що містять анімалістичні концепти (стосуються тварин, птахів) і військові, надає їх епістолярному дискурсу жвавий і народний колорит, який ілюструє їх міцні дружні взаємовідносини, довіру та підтримку один одного. Тексти листів обох кореспондентів доповненні вдалим маневруванням метафоричних висловів, ідіом, прислів'їв, афоризмів, тісно пов'язаних із військовою чи морською тематикою.

"Where have we got to then? Just making time and swimming level with the bank against the stream" (May 19, 1941) (*Куди ми тоді потрапили? Просто ми встигаємо й пливемо на рівні берега проти течії*) [11, с. 190].

Англійська ідіома *"swim against the stream"* має відповідний фразеологізм українською мовою «пливти проти течії», що означає «діяти всупереч усталеним поглядам, зразкам, традиціям» [7, с. 647]. Вінстон Черчилль трансформував цей фразеологізм в епістолярне полотно і додав ширшого контексту, щоб передати експресивність та своє ставлення до ситуації, що склалася, Він не відмовляється від боротьби, незважаючи на втрати суден в Атлантичному океані і труднощі у будівництві нових. Стилистична функція фразеологізму тут – яскраво виражена сила переконання мовця, що відображає характер і манеру спілкування В.Черчилля, лідера нації. Тому концептуальні метафори (метафоричні фразеологізми) присутні в епістолярному діалозі В.Черчилля із Ф.Рузвельтом стають не лише стилістичними засобами передачі думок та переконань епістолярних комунікантів, а також репрезентантами мовного менталітету, трансляторами духовної культури нації.

Для прикладу, дещо символічно звучить вислів *"to be in the same boat"* (буквально «бути в одному човні»), що можна тлумачити як «перебувати в однаковому становищі» із «морського репертуару». Ф.Рузвельт після нападу на американські військово-морську та повітряну бази Перл Гарбор у листі до В.Черчилля пише: *"Today all of us are in the same boat with you and the people of the Empire and it is a ship which will not and cannot be sunk. F.D.R."* (Сьогодні ми всі перебуваємо «в одному човні» (в однаковому становищі) із вами та людьми Імперії, і це корабель, який не буде і не може бути потоплений) [11, с. 288]. У цьому контексті фразеологізм у перекладі українською мовою можна тлумачити як «брати по долі (нещастю, щастю)», написаний у найбільш вирішальний історичний момент і трансформований у метафору, що асоціюється із їхньою спіль-

ною боротьбою. Лексема «човен» у фольклорі та у літературних творах (поезії) часто набуває символічного значення і асоціюється з людською долею, що пливе по хвилях життя. У контексті листовного діалогу ця лексема («boat») набуває метафоричного і концептуального значення.

Президент США Ф.Рузвельт, продовжуючи розмову на рівних, вдається до фразеологізму типу *"to be at (break) a deadlock"*, що відповідає українській фраземі «зайти в глухий кут – у безвихідь» [7 с. 303] для передачі неймовірно важких обставин, які склалися: *"Indeed negotiations to be deadlocked on a number of points of considerable importance"* (... ереговори, насправді зайшли в глухий кут із ряду важливих питань) (Рузвельт, 25 лютого 1941 року) [11, с. 138]. *"It seems to me that the situation [on the Russian front] is changing so rapidly that we should do well to let a week or so pass before ourselves taking steps to break the deadlock [over letting Anglo-American plans operate behind Russian lines]"* (Мені здається, що ситуація [на російському фронті] змінюється настільки стрімко, що нам необхідно дозволити, щоб пройшов десь тиждень, перш ніж ми самі вживатимемо заходи для того, щоб вийти із глухого кута) (Черчилль, 26 жовтня 1943 року) [12, с. 563]..

Таким чином, вживання фразеологізмів, що передають важке, безвихідне становище, в якому опинилися обидва лідери через труднощі у досягненні домовленості із опонентом, досить типове явище у військово-політичному дискурсі лідерів держав. В епістолярному тексті вираз *"be at deadlock"*, підсилює емоційне забарвлення і створює ефект напруги.

У риториці В.Черчилля часто-густо зустрічаються фразеологічні єдності та прислів'я, у яких автор замінює частину фрази власними виразами, трансформує у своє ідеологічне русло. Таким способом виникають нові фразеологічні одиниці, оригінальні авторські із індивідуальним стилем, гострі та дотепні, наповнені народною мудрістю.

Схожі приклади можна зустріти у листовному діалозі із Ф.Рузвельтом, у якому В.Черчилль інтегрує експресивні прислів'я-порівняння, доповнюючи їх авторським коментарями та поясненнями: *"It is as plain as a pike staff"* (Ясно, як божий день) (27 березня 1945 року) [13, с. 587].

Відстежуючи структурні компоненти ідіом та фразем, наявних в епістолярному дискурсі обох кореспондентів, можемо визначити характер уживання компонента, що відбиває самотню народну культуру та військовий побут. Так в англійській мові слово *"pikestaff"* походить від

середньоанглійського “rackstaff”, що в перекладі означає «посох (палиця), на якій дрібний торговець ніс свій товар через плече» [9, с. 329]. Пізніше це слово видозмінилось і набуло іншого значення: «спис, піка (холодна зброя XVI ст.)» [9, 330]. Той чи інший образ може викликати різні асоціації. Так у наведеному прикладі фразеологізм англійською мовою означає «зрозумілу (очевидну) і просту ситуацію» і в українській мові теж існує відповідник: «ясно, як божий день» [7, с. 227].

В епістолярному мовленні обох державних лідерів наявні фразеологізми, семантика яких наповнена символічним смислом, а в структурі присутні анімалістичні компоненти. Для прикладу проаналізуємо фрагмент із листа-телеграми президенту Ф. Рузвельту, який В. Черчилль надіслав у червні 1943 року, стурбований ситуацією в Алжирі.

“If both [Giraud and de Gaulle] were invited it would be all right, but I think it dangerous to leave the field open to De Gaulle, especially while the position of Boisson is so uncertain. While the mouse is away the cat will play two groups undecipherable” (Якби запросили обох (Жиро і де Голля), то це було б добре, але я вважаю небезпечним залишати поле відкритим для де Голля, особливо в той час, коли позиція Буассона настільки невизначена. Без kota – мишам роздоля – дві нерозбірливі групи) [12, с. 279].

Англійська фразема “while the mouse is away the cat will play” має відповідник в українській мові «без kota мишам роздоля» (приказка), або ж «як миші kota не чують, то по хаті газдують; кіт за пліт, а миші в танець» [7]. У контексті листа англійська фразема вжита адресантом для того, щоб пояснити, що де Голль (в даній ситуації асоціюється із мишею) створить ще більше проблем, якщо його залишать напризволяще.

В англійській фразеології можна часто зустріти у структурі два анімалістичні компоненти поруч, як от: лексема кіт вживається разом із лексемою миша, що семантично співвідноситься із негативними міжособистісними стосунками (ворожими намірами) та неприязню між людьми.

До цієї ж структурно-семантичної групи можемо віднести іншу фразему, згадану неодноразово в епістолярному діалозі В. Черчилля із Ф. Рузвельтом. Ідіома “to look like a cat ate (swallowed) a canary” («виглядати, як кіт, що проковтнув канарку») американського походження, що означає «сяяти, мати самовдоволений вигляд» [8, URL]. Щоб зрозуміти цю гру з метафоричним порівнянням, треба пам’ятати, що «кіт» у контек-

сті листа асоціюється із пресою, а «канарка» символізує німецький підводний човен. Ф. Рузвельт 15 липня 1943 року у листі до В. Черчилля висловився так: “We cannot afford to further inflate this costly public disregard of the realities of the situation, and therefore I doubt the wisdom at this time of giving the cat another canary to swallow” (Ми не можемо дозволити собі ще більше роздути це вартісне публічне ігнорування реальної ситуації, і тому я сумніваюся в мудрості, що саме час дозволити кішці проковтнути ще одну канарку) [12, с. 327].

В. Черчилль був експертом у вживанні художніх виражальних засобів і швидко зрозумів підтекст цього уособлення, тому відповів Ф. Рузвельту наступного ж дня телеграмою, у якій висловився так само метафорично, щоб розважити адресата: “My cat likes canaries and her appetite grows with eating. However, news is now outdated as we have altogether 18 canaries this month” (Моя кішка любить канарки і її апетит зростає з їжею. Однак, новини зараз застаріли, оскільки у нас загалом 18 канарок цього місяця) [12, с. 328].

Лексема «canary» дуже часто вживається в англійських ідіомах і містить символічний етнокультурний підтекст. Зокрема, у фраземі “canary in a coal mine” ця лексема набуває концептуального значення «тривожний дзвіночок» (сповіщення про безпеку) [8, URL]. Оскільки існувала традиція: у минулі часи, коли канарку спускали на дно шахти на одну-дві хвилини, якщо вона помирала, то це вказувало на небезпечні умови праці. У листуванні ця лексема набуває авторського переосмислення і перетворюється у концептуальну метафору. Листування В. Черчилля із Ф. Рузвельтом насичене метафоричними фраземами, що передають бойовий дух, впевненість та готовність до боротьби. Їх можна віднести до категорії військової. “We hope soon to turn the bombing heat on to Italy” (Ми надіємося, що додамо жару (натиснемо на Італію) [12, с. 670]. Окрему категорію становлять фразеологізми біблійного походження (біблеїзми), що акцентують на ідеї милосердя, віри у спільну справу та християнські цінності: “The dogs under the table eat of the childrens [sic] crumbs” (Навіть собаки їдять ті крихти, що падають зі столу їхнього хазяїна) (алюзія на послання від Матвія: 15. 27) [13, с. 557].

Гра із метафоричними та ідіоматичними виразами (фразеологізмами) властива листуванню двох лідерів. Такий вдалий ігровий прийом допомагав розбавити складну ситуацію жартами, зняти напругу у важкі часи втрат та жахів, завда-

них Другою світовою війною. А найважливіше – ця словесна гра із прихованим контекстом була частиною таємного листування між лідерами двох держав-союзниць, а також показником ідіостилу та маркером етнокультури епістолярного дискурсу В. Черчилля та Ф. Рузвельта.

Висновки. Етнокультурна своєрідність фразем, уживаних в епістолярному мовленні В. Черчилля та Ф. Рузвельта характеризується, насамперед, призначенням: ідіоми, біблеїзми та прислів'я були не стільки засобом спілкування та обміну

знаннями, скільки образним засобом асоціативно-смыслового світосприйняття та інтелектуально-мотивованою інтерпретацією об'єктів культури. Отримані результати дають змогу реконструювати мовну картину світу, пов'язану із світосприйняттям та світобаченням англійськомовного епістолярного дискурсу, зокрема дискурсу політичних лідерів В. Черчилля та Ф. Рузвельта. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в аналізі епістолярних діалогів В. Черчилля з Г. Веллсом та Б. Шоу крізь призму фразеології.

Список літератури:

1. Боєва Е. В. Фраземіка української та китайської мов: когнітивно-зіставний аспект. *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського*. 2024, № 38. С. 56–66.
2. Галинська О. М. Лінгвокультурна інформація англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів : монографія. Кіровоград : Лисенко В. Ф., 2013. 275 с.
3. Гурова І. В., Хрипко С. А. Культурологія : навч.-метод. посіб. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. 262 с.
4. Дудик П. С. Стилїстика української мови : навч. посіб. Київ: Академія, 2005. 368 с.
5. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця : ТВОРИ, 2020. 920 с.
6. Соболевська О. Українські фраземи й особливості їх творення. Львівський нац. ун-тет ім. І. Франка. Львів, 2018. 43 с..
7. Фразеологічний словник української мови: У 2 т. / Уклад.: В. Білоноженко та ін. К. : Наукова думка, 1999. Вид. II. 980 с.
8. CambridgeEnglishDictionary. CambridgeUniversityPress, 2015. URL: <http://www.dictionary.cambridge.org> (date of access: 8. 01. 2025).
9. Cresswell Julia.. Oxford Dictionary of Word Origins. OUP Oxford, 2010. 512 p.
10. Dirven, René, Roslyn Frank and Cornelia Ilie (eds.). Language and Ideology. Vol. 2: Cognitive Descriptive Approaches. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins, 2001. P. 267. <https://doi.org/10.1075/cilt.205> (date of access: 12. 12. 2024).
11. Kimball F. W. Churchill and Roosevelt. The Complete Correspondence. Vol. 1. Alliance Emerging, October 1933 – November 1942. Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 2015. 844 p.
12. Kimball F. W. Churchill and Roosevelt. The Complete Correspondence. Vol. 2. Alliance Forged, November 1942 – February 1944. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2015. 786 p.
13. Kimball, F. W. Churchill and Roosevelt. The Complete Correspondence. Vol. 3. Alliance Declining, February 1944 – April 1945. Princeton Legacy Library: Princeton University Press, 2015. 754 p.
14. Lakoff G. Metaphors We Live By. London : University of Chicago Press, 2003. 276 p.
15. Meider W. “We Are All in the Same Boat Now”: Proverbial Rhetoric in the Churchill-Roosevelt Correspondence. *International Journal of English Studies*. University of Murcia, 2006. Vol. 6, No.1. P. 1–26.
16. Sharifian F. Cultural Linguistics. Ethnolinguistic. Lublin, 2017. P. 33–61.

Semeniuk O. B. THE ETHNOCULTURAL SPECIFICITY OF THE PHRASEOLOGY IN EPISTOLARY DISCOURSE

(case study of the correspondence between W. Churchill and F. Roosevelt)

The article is devoted to revealing the ethnocultural specificity of phraseology in English epistolary discourse; in particular, the phraseological units which contain ethnocultural components distinguished in the texts of mutual letters of Winston Churchill and Franklin Roosevelt are explored.

The author clarifies the concept of “phraseology” and justifies the ethnocultural specificity of the phraseological units in the researched epistolary texts of correspondence between W/Churchill and Roosevelt. The paper determines the phraseology of epistolary discourse (W/Churchill and Roosevelt) as a figurative device of associative and semantic worldview which best reflects the cultural identity of the ethnic group.

The article examines the structural & semantic peculiarities of phraseological units, identified in English epistolary discourse of the political leaders, among expressive units at the first place the metaphorical and idiomatic collocations are highlighted. It is discovered that the metaphorical expressions incorporating

components, completely or partially modified, reveal imagery, mentality and the way of thinking of a certain ethnic group (Britons or Americans).

The results of the analysis demonstrate that the phraseology of epistolary discourse of both correspondents (W.Churchill and F.Roosevelt) comprises the system of phraseological units containing in their structure animalistic concepts, biblical expressions, and category referring to military and maritime expressions which provide lively and colorful folk nature to all discourse, The author argues that the epistolary texts written by W.Churchill and F.Roosevelt reveal the great variety of phraseological units, idioms, proverbs and aphorisms which are partially modified by the writer/and transformed according to writer's ideological views. Thus, the new phraseological expressions are discovered which are referred to conceptual metaphors and proverbial expressions; they are unique with individual style, sharp and witty, filled with sublime folk wisdom.

The conducted research proves that the system of phraseological units identified in the epistolary discourse of W.Churchill and F.Roosevelt becomes not only the stylistic tool for conveying thoughts and contentions of the epistolary communicators, but also it represents the language mentality and transmits the spiritual culture of a certain ethnic group.

Key words: *phraseology, ethnoculture, conceptual metaphor, epistolary discourse, phrasema, concept.*